

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

2004 - 2005

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

2004-2005

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

© Göteborgs universitet 2007

ISSN 1403-4964

Skriften är producerad vid

Bohusläns museum

Box 403

451 19 Uddevalla

Tel: 0522 656500

Fax: 0522 656505

E-mail: gabriella.kalmar@vgregion.se

Ansvarig utgivare

Kristian Kristiansen

Redaktion

Marianne Lönn

Håkan Petersson

Eva Schaller-Åhrberg

Grafisk formgivning

Lena Troedson,

Riksantikvarieämbetet UV Väst

Gabriella Kalmar,

Bohusläns museum

Layout

Gabriella Kalmar,

Bohusläns museum

Framsida

Fotot visar konferensdeltagarna,

Fotot taget av Håkan Petersson, Bohusläns museum 2004

Reproarbete och tryck

TH tryck, Uddevalla 2007

Innehåll

Kattegatt som länk mellan Dorestad och Bagdad AD 750–1 000 <i>Carl Löfving</i>	9
Ett avgörande bidrag till belysning av det mytiska Gamla Köpstads existens <i>Anna-Lena Gerdin & Henrik Zedig</i>	21
Urbanisering och fiske <i>Victor Svedberg</i>	39
Yngre järnåldersbebyggelsens struktur i Säve socken <i>Berit Hall</i>	41
Fortidens utsikt mot tapte farvann. Et båtgravfelt på Gulli, Vestfold <i>Lars Erik Gjerve</i>	45
Två rum och kök <i>Jörgen Streiffert</i>	53
Normalfördelade kulturlager i Bohuslän och behovet av en förändrad undersökningsstrategi <i>Håkan Petersson</i>	55
Olas och dateringen av den äldsta gropkeramiken <i>Per Persson</i>	67
Tvärpilsgruppen/Fas 4, mesolitikum/neolitikum belyst genom stenteknologi <i>Kalle Thorsberg</i>	87
En gropkeramisk boplass ved Iddefjorden i Østfold, og noen refleksjoner om kulturforløp i yngre steinalder <i>Einar Østmo</i>	89
Vestgård 3 og Vestgård 6, to tidligneo-littiske boplasser <i>Kristine Beate Johansen</i>	103

Senneolitikum på Svinesund	
<i>Ola Rønne</i>	113
Småskaliga senneolitiska boplatzlämningar i södra Bohuslän - ett källkritiskt problem eller spåren efter ett extensivt boplatstrum	
<i>Karin Berggren & Johannes Nieminen</i>	115
Mesolitiska "grophyddor" från södra Skandinavien	
<i>Robert Hernek</i>	127
När Västra Hagen blev 2000 år äldre	
<i>Oscar Ortman</i>	129
Svinesundsprojektet - arkeologiske undersøkelser ved Svinesund	
<i>Håkon Glørstad</i>	143
Program och deltagarförteckning	
.....	157

RÄTTELSE

På sidan 64 – 65 står felaktigt:

”En annan väldigt intressant neolitisk lokal är Skogsmossen från E4:a grävningarna i Mälardalen. Här har cirka 10 000 m² fyndförande lager undersökts i detalj (presenterat på BO-05).

Rätt ordalydelse är:

”En annan väldigt intressant neolitisk lokal är Högmossen från E4:a grävningarna i Mälardalen. Här har cirka 5 000 m² undersökts (presenterat på BO-05).”

På sidan 65 2:a spalten sista stycket står felaktigt:

”... boplatsen Skogsmossen/E4:an...”

Rätt ordalydelse är:

”... boplatsen Högmossen/E4:an...”

En ny era för In Situ

Det nummer ni nu håller i är ett samarbete mellan institutionen för arkeologi och Bohusläns museum, vilket är starten på ett gemensamt redaktionellt och ekonomiskt ansvar för In Situ mellan institutionen för arkeologi och de uppdragsarkeologiska institutionerna i Västsverige.

Tanken är att In Situs framtid skall säkras genom att de flesta uppdragsarkeologiska institutionerna i Västsverige reserverar medel i sin budget varje år för att finansiera produktionen av In Situ. Samarbetet innebär också ett gemensamt redaktörskap med en redaktionskommitté samt att uppdragsarkeologins professionella rapportredaktioner producerar tidskriften. Ansvarig utgivare kommer dock fortsatt att vara universitetet och dess ämnesföreträdare för arkeologi.

Inrättandet av en ny redaktionskommitté kommer att leda till förändringar efterhand. En avgörande förändring, som i princip redan finns, är att In Situ skall kunna fungera som forum för vetenskapliga avrapporteringar av uppdragsarkeologins arkeologiska undersökningar i form av artiklar.

Det är också vår förhoppning att kunna bjuda på en produkt som både har tematiska nummer likt detta och nummer med artiklar med vitt skilda innehåll och intressen. Kravet är dock fortsatt, att vi skall producera en vetenskaplig tidskrift med inriktning mot den arkeologiska professionen som sådan.

Med dessa förändringar hoppas jag att In Situs kontinuitet och framtid nu skall vara säkrad och jag ser framtiden an med tillförsikt. En tidskrift finns emellertid inte utan skribenter och läsare. Det är min förhoppning att flera av er vill läsa skriften och skriva artiklar till kommande nummer.

Kristian Kristiansen

Professor och ansvarig utgivare

Förord

Hösten 2004 hölls symposiet *Arkeologi runt Skagerrack och Kattegatt* i Mölndals museums och Riksantikvarieämbetet, UV Västs lokaler i Mölndal. Syftet var att samla arkeologer, som arbetar runt nämnda vatten för att diskutera arkeologi utan hänsyn till nationsgränser. 1963 inbjöd Carl-Axel Moberg ett antal forskare till ett symposium i Göteborg kring ämnet *Boplatsproblem vid Kattegatt och Skagerrack*. Sedan dess har mycket forskning bedrivits inom regionen, dock oftast på nationell basis. Drygt 40 år senare kunde det vara dags att åter samla kollegor från institutioner runt Skagerrack och Kattegatt för att presentera senare års forskning, diskutera det aktuella forskningsläget och presentera nya infallsvinklar och nya projekt.

Grundtemat för symposiet var *Livet vid Skagerracks och Kattegatts kuster under förhistorien och medeltiden* och i detta nummer av *In Situ*, som tillika är en symposierapport, presenteras föredragen som artiklar. De föredrag, som inte omvandlats till artiklar, presenteras som abstracts. Sist finns en artikel som skulle ha varit ett föredrag, om inte föredragshållaren fått förhinder.

Vi hade också en förhoppning om att symposiet skulle stärka och utveckla samarbetet mellan institutionerna inom Skagerrack-Kattegatt-regionen. Man kanske till och med kan komma att se den som en enhet och utveckla kunskapen därigenom. Detta ligger dock i framtiden. Ett steg på vägen har tagits genom att ett andra Skagerrack-Kattegatt-symposium planerats och genomförts. Det hölls i Gilleleje, Danmark 2006.

Vi, som arbetat med symposiet och symposierapporten, Eva Schaller Åhrberg, Håkan Petersson och Marianne Lönn, tackar deltagare, föredragshållare och institutionen för arkeologi för att symposierapporten får publiceras som ett nummer av tidskriften *In Situ*. Vi tackar också Lennart Häggglunds stiftelse och Birgit och Gad Rausing's stiftelse för att de givit oss medel att hålla konferensen och Lennart Häggglunds stiftelse för att den delfinansierat denna publikation. Slutligen tackas också Bohusläns museum och Riksantikvarieämbetet, UV Väst för att de bidragit med arbetstid.

Januari 2006

Marianne Lönn

Program och deltagarförteckning

Program till symposium Skagerack - Kattegatt

Onsdag 20/10

18.00 - 21.00 Välkomsttal och buffé i Riksantikvarieämbetets nya lokaler

21.00 - Kråkans krog

Torsdag 21/10

08.30 - 09.00 Västra Hagen, en mesolitisk boplats på Onsalahalvön. Oscar Ortman.

09.00 - 09.30 Mesolitiska ”grophyddor” från södra Skandinavien. Robert Hernek.

09.30 - 10.00 KAFFE

10.00 - 10.30 Solbacken 3 i Idd. En gropkeramisk boplass ved Iddefjorden. Einar Östmo.

10.30 - 11.00 Olas och dateringen av den gropkeramiska kulturen. Per Persson.

11.00 - 11.15 PAUS

11.00 - 11.30 Gamla Köpstad i nytt ljus. Anna-Lena Gerdin & Henrik Zedig.

11.30 - 12.00 Information kring exkursionen Arrangörerna

12.00 - 13.15 LUNCH

13.15 - 13.45 Exkursion till Gamla Köpstad, boplatsen Olas och lite annat.

18.00 - FESTMÅLTID

Fredag 22/10

09.00 - 09.30 Kattegatt som länk mellan Dorestad och Bagdad AD 750 – 1000. Carl Löfving.

09.30 - 10.00 Gravfält vikingatid. Lars-Erik Gjerpe.

10.00 - 10.30 KAFFE

10.30 - 11.00 Järnåldersbebyggelsens struktur i Säve socken. Berit Hall.

11.00 - 11.30 Två rum och kök. Jörgen Streiffert.

11.30 - 12.15 LUNCH

12.15 - 12.45 Det medeltida fiskets påverkan på urbaniseringen och städernas roll i fisket, fiskhandeln och för näringen nödvändig varuförsörjning. Viktor Svedberg

12.45 - 13.15 Tvärpilsgruppen/Fas 4, mesolitikum/neolitikum belyst genom stenteknologi. Kalle Thorsberg

13.15 - 13.30 PAUS

13.30 - 14.00 Tidigneolitisk keramik i Västsverige – Källkritik på det västsvenska boplatsmaterialet. Håkan Petersson.

14.00 - 14.30 Vestgård 3 og Vestgård 6, boplasser från tidlignepolitikum. Kristine Beate Johansen.

14.30 - 15.00 KAFFE

15.00 - 15.30 Senneolitikum på Svinesund. Ola Rönne.

15.30 - 16.00 Senneolitiska levnadsmönster – en diskussion med utgångspunkt i nyligen undersökta lokaler i södra Bohuslän. Karin Berggren & Johannes Nieminen.

16.00 - Avslutning

Deltagarförteckning till symposium Skagerack - Kattegatt

EFTERNAMN	FÖRNAMN	INSTITUTION	EPOST
Appel	Liv	Gilleje Museum	appel-holbo@mail.dk
Axelsson	Susanne	Länsstyrelsen Västra Götaland	susanne.axelsson@o.lst.se
Berggren	Karin	Bohusläns museum	karin.berggren@archaeology.gu.se
Carlstedt	Gunnar	-	gunnar@hylab.se
Carlstedt	Britt-Marie	-	-
Clæsson	Pia	Bohusläns museum	pia.clæsson@vgregion.se
Eboskog	Mikael	Bohusläns museum	mikael.eboskog@vgregion.se
Fors	Tina	UV Väst	tina.fors@raa.se
Frandsen	Søren	Gilleje Museum	-
Gerdin	Anna-Lena	Länsstyrelsen Västra Götaland	anna-lena.gerdin@o.lst.se
Gjerpe	Lars Erik	Universitetets Kulturhistoriske Museer	larseg@ukm.uio.no
Grimsrud	Ole	Akershus Fylkeskommune	ole.grimsrud@akershus-f.kommune.no
Hall	Berit	Göteborgs Stadsmuseum	berit.hall@stadsmuseum.goteborg.se
Haraldsen	Tom H.	Toten Ökomuseum	tom.haraldsen@totenmuseet.no
Hernek	Robert	Bohusläns museum	robert.hernek@vgregion.se
Hägström	Leif	Jönköpings länsmuseum	arklh@hum.gu.se
Johansen	Kristine Beate	Universitetets kulturhistoriske museer	k.b.johansen@ukm.uio.no
Johansson	Glenn	RAÄ UV Väst	glenn.johansson@raa.se
Langsted	Kjartan	Gilleje Museum -	
Linna	Larsen Jette	Moesgård Museum	markjll@mail.hum.au.dk
Lindewall	Jessica	SVK	jessica_lindewall@yahoo.se
Ling	Johan	Göteborgs universitet	johan.ling@archaeology.gu.se
Löfving	Carl	Göteborgs kommun	carl.lofving@stadsbyggnad.goteborg.se
Lönn	Marianne	Arrangör/RAÄ UV Väst	mln@raa.se
Munkenberg	Betty-Ann	RAÄ UV Väst	betty-ann.munkenberg@raa.se
Nieminen	Johannes	Göteborgs Stadsmuseum	johannes.nieminen@stadsmuseum.goteborg.se
Olsson	Louise	RAÄ UV Väst	louise.olsson@raa.se
Ortman	Oscar	Bohusläns museum	oscar.ortman@vgregion.se
Persson	Per	Universitetets Kulturhistoriske Museer	per@archaeology.se
Petersson	Håkan	Arrangör/Bohusläns museum	hakan.petersson@vgregion.se
Ragnesten	Ulf	Göteborgs Stadsmuseum	ulf.ragnesten@stadsmuseum.goteborg.se
Rudd	Petra	Göteborgs Stadsmuseum	petra.rudd@stadsmuseum.goteborg.se
Rønne	Ola	Universitetets kulturhistoriske museer	ola.ronne@ukm.uio.no
Schaller Åhrberg	Eva	Arrangör/RAÄ UV Väst	esj@raa.se
Streiffert	Jörgen	RAÄ UV Väst	streiffert.jorgen@raa.se

EFTERNAMN	FÖRNAMN	INSTITUTION	EPOST
Svedberg	Viktor	RAÄ UV Väst	viktor.svedberg@raa.se
Swedberg	Stig	Rio Kulturkooperativ	riokultur@rixmail.se
Svensson	Magnus	Hallands Länsmuseum	magnus.svensson@la.hallmus.org
Thorsberg	Kalle	RAÄ UV Väst	kalle.thorsberg@raa.se
Wennberg	Tom	Göteborgs Stadsmuseum	tom.wennberg@stadsmuseum.goteborg.se
Wickerts	Mari	Göteborgs Stadsmuseum	Mari.Wickerts@stadsmuseum.goteborg.se
Zedig	Henrik	Länsstyrelsen Västra Götaland	henrik.zedig@o.lst.se
Ödlund	Fredrika	Göteborgs Stadsmuseum	fredrika.ödlund@stadsmuseum.goteborg.se
Östmo	Einar	Universitetets Kulturhistoriske Museer	einar.ostmo@ukm.uio.no

---

När Västra Hagen blev 2000 år äldre

Oscar Ortman, Bobusläns museum

Bakgrund

1930 hade den överlagrade boplatsen i Sandarna i västra Göteborg undersökts av den arkeologiska avdelningen vid Göteborgs museer. Ett fyndförande kulturlager med härdar och hyddkonstruktioner hade påträffats. Man kunde påvisa att det rörde sig om en ny redskapskultur. Johan Alin daterade 1933 överlagringen och därmed boplatsen till 8500–9000 f.Kr. (Alin, 1934: 42).

Redan på hösten 1930 kom även de överlagrade boplatserna på Onsala att hamna i fokus. Både Sandarnaboplatsen och boplatsen vid Gottskär på Onsalahalvöns södra sida var kända sedan 1910-talet då de påträffats under den så kallade Göteborgsinventeringen. De stratigrafiska förhållandena vid Gottskärsboplatsen var mer komplicerade och redskapsuppsättningen skiljde sig från den i Sandarna. Ytterligare två överlagrade boplatser kom att inrapporteras från Onsala under början av 1930-talet, Råöboplatsen och Backafjällsboplatsen båda på major Herbert Jacobssons marker vid Råö i Onsala socken.

I dessa båda fall rörde det sig om mindre undersökningar av överlagrade lokaler med ett begränsat fyndmaterial. Trots detta kom Råöboplatserna att spela en avgörande roll, eftersom de kom att utgöra viktiga referenser i intendent Nils Niklassons tankar kring en senpaleolitisk kultur på svenska västkusten, Råökulturen. Det rörde sig om en israndskultur, som existerade för mellan elva och tolv tusen år sedan. Redskapskulturen utgjordes av taffligt slagna skrapor och handkilar. 1932 presenterade Niklasson fynden i *Råö och Varberg – Ett bidrag till kännedomen om bosättningar i Sverige under sen-glacial tid* (Niklasson 1932). Referenser till de senpaleolitiska fynden från Råö finns även i Niklassons fyndgenomgång av materialet från Sandarnaboplatsen (Alin et al. 1934: 75).

Tänkarna om en senpaleolitisk boplatstkultur kom att spela en viktig roll för utforskande av de överlagrade boplatserna en bra bit in på 1940-talet. Åsa Gillberg påpekar att Niklasson inte kunde släppa tanken på en senpaleolitisk kultur i Västsverige. Detta var en tanke, som enligt Gillberg, Niklasson höll fast vid i resten av sitt liv (Gillberg 2001: 228).

Det var i detta sammanhang, som undersökningen av den överlagrade boplatsen vid Västra Hagen i Onsala socken kom att utföras. Exploateringsundersökningen utfördes i maj och juni månad 1944. Grävningens ledare var amanuens Åke Fredsjö vid den arkeologiska avdelningen av Göteborgs museum. Boplatsen kom ursprungligen att tolkas som en Sandarnaboplats, men under slutet av 1940-talet kom den att omdateras. Fredsjö tyckte sig även se en Hensbackafas. I samband med bearbetningen av fynden från Västra Hagen kom Fredsjö att datera Gottskärsboplatsen, denna var samtida med Västra Hagen.

Sandarnaundersökningarna

I Sandarna väster om dåvarande Göteborg påbörjades 1918 en större grustäkt inför ny byggnation av bostadshus. På våren 1930 hittade arbetskarlarna redskap och ett fetare lager flera meter ner i grusvallen. Omgående påbörjades de arkeologiska undersökningarna av det undre kulturlagret. Grävningarna leddes av intendenten vid den arkeologiska avdelningen vid Göteborgs Museum, Nils Niklasson. I undersökningen deltog även Johan Alin och Harald Thomasson. Vid 1930 års grävning upprättades en profil genom den överlagrande strandvallen. Man grävde också en större yta inom det som kallades det ”centrala kulturlagerskiktet”. I det

”centrala kulturlager skiktet som var mellan 0,2 – 0,5 meter tjockt påträffades härdar, och

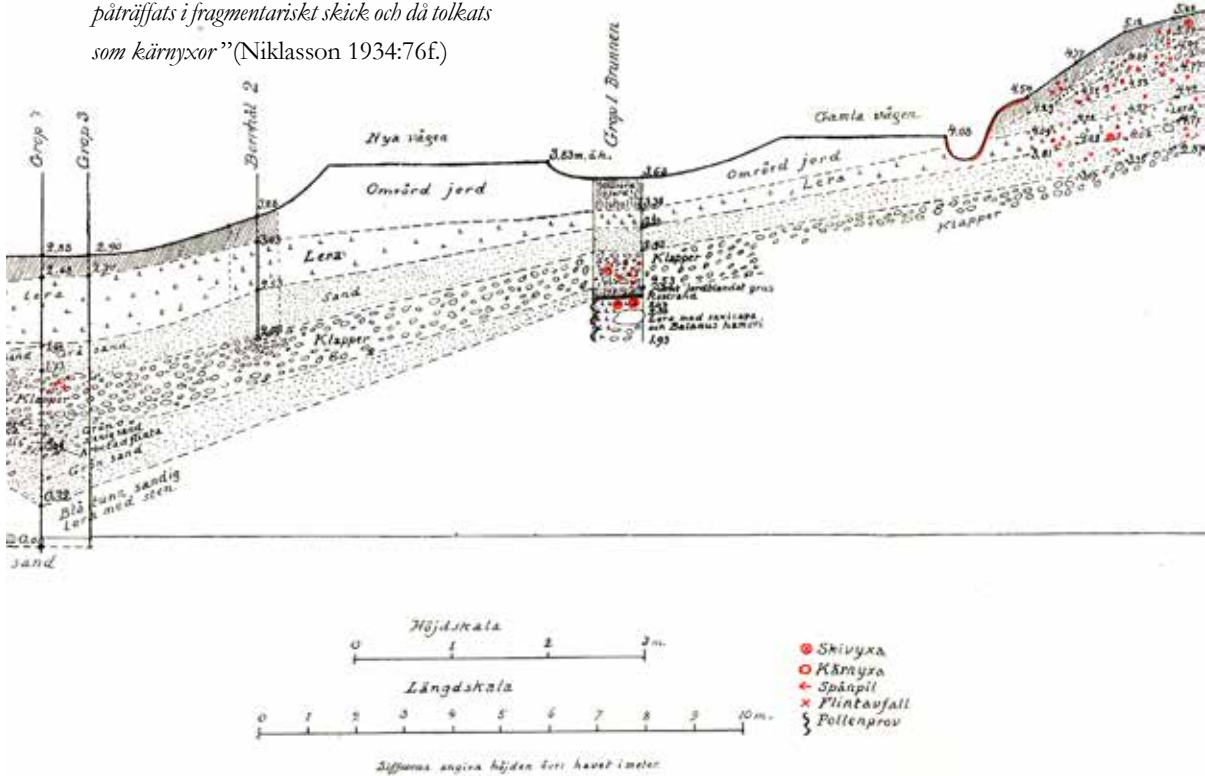
en karakteristisk redskapsuppsättning; . . . rikligt med kärnyxor, små spånspetsar av flinta – mikrolitiska borrhetsar, eggade spetsar med tillslagen rygg” (Alin et al, 1934:124).

I början av 1940-talet hade ytterligare delar av det undre kulturlagret frilagts. 1942 utfördes därför en kompletterande undersökning, då man bland annat identifierade Sandarnayxan :

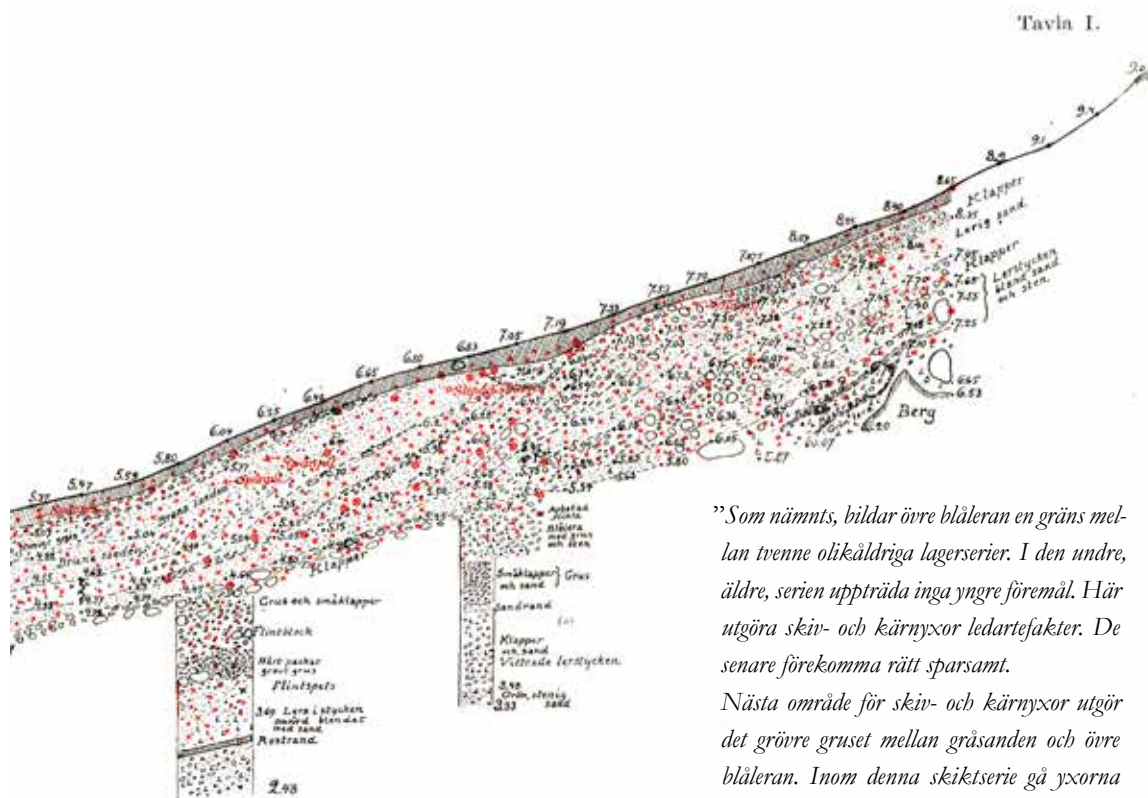
” en spetsnackig yxa av flinta med nästan plan undersida och välvd eller åsformig översida och oftast försedd med hålegg” (Niklasson 1943:56). Vid 1930 års undersökning hade dessa endast påträffats i fragmentariskt skick och då tolkats som kärnyxor”(Niklasson 1934:76f.)

Gottskärsundersökningarna

Boplatsen var känd sedan Göteborgsinventeringen 1917. Johan Alin skriver att han varje år brukade besöka Gottskärsboplatsen. I september 1930 besökte han och Nils Niklasson boplatsen och han konstaterade, att vägen som gick i slänten ovanför boplatsen var nygrusad. I gruset fanns ett otal yxor och övriga flintredskap. I november och december samma år utfördes de första undersökningarna, de första säsongerna under Johan Alins ledning. 1932 och 1933 års undersökningar kom att ske under Nils Niklassons ledning. Man grävde provrutor nedanför respektive ovanför strandvallen under vilken boplatsen iakttagits. Boplatsen barometeravvägdes och de delar som hotades av

Figur 2. Alins stora profil från Gottskär (Alin 1934 opag.).

vägstyrelsens grustäkt undersöktes. Alin konstaterade att boplatsen eventuellt varit utsatt för två transgressioner.

Efter 1930 års grävning konstaterade Niklasson följande angående boplatsens ålder:

”Gottskärsboplatsens tidsställning är ännu oklar. Troligt är dock att även dennas bebyggelse går tillbaka till tiden före Tapeshavets maximitransgression, till vilken tid den äldre stenålderns boplatser på västkusten eljest brukar hänföras” (Niklasson 1931:84).

Under 1931 års undersökning upprättade Alin en profil genom boplatsen för att kunna lösa den för honom centrala frågan om boplatsens stratigrafi. Hur man skulle förstå förekomsten av både kärn- och skivyxor på 5–7 meter över havet var också en viktig fråga för Alin (Alin 1934b:8f). Alin tolkade profilen på följande sätt:

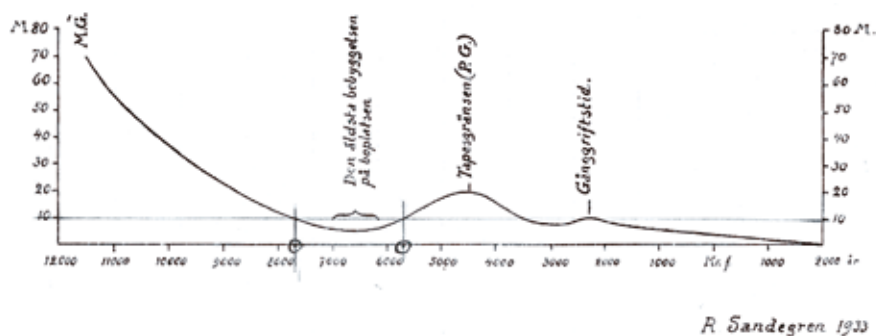
”Som nämnts, bildar övre blåleran en gräns mellan tvenne olikåldriga lagerserier. I den undre, äldre, serien uppträda inga yngre föremål. Här utgöra skiv- och kärnyxor ledartefakter. De senare förekomma rätt sparsamt.

Nästa område för skiv- och kärnyxor utgör det grövre gruset mellan gråsand och övre blåleran. Inom denna skiktserie gå yxorna uppåt sluttningen ända upp i övre klappern nära markytan” (Alin 1934b:22).

Utifrån Ragnar Sandegrens nivåförändringskurva för Gottskär gjorde Alin följande tolkning:

”Har nivåförändringen försigått på det sätt kurvan förutsätter, skulle stranden under den seneglaciala landhöjningen 6000 – 7000 år f.Kr. stått i nivå 3 – 5 m över havet. Till denna tidpunkt skulle vi sålunda datera den första bebyggelsen.

Profilen vid Gottskär säger oss än mer. På transgressionen till 19,5 m ö.h. följer en regression. Då stranden under denna nått 10 meters nivå, börjar strandvägorna på nytt bearbeta grusavlagringarna i höjds sluttningen. Skiv- och kärnyxor, som tidigare inbäddats i

Figur 3. Ragnar Sandegrens kurva över strandlinjeförskjutningen vid Gottskärsboplatsen utifrån en analys av pollen från boplatsen (Alin 1934:34).

gruset, sköljs fram och blir liggande i de översta skikten” (a.a:27).

Sandegrens strandlinjeförskjutningskurva för Onsala kom alltså att spela en avgörande betydelse för Alins tolkning av Gottskärsboplatsens kronologi.

Om 1931 års undersökning skriver Niklasson: ”Tillsammans genomgrävdes med kniv 100 kbm jord. Utbytet av redskap av olika slag var mycket rikt. De katalogiserade föremålen uppgår till 1.375 nummer” (Niklasson 1932b:110). 1932 gjordes endast en mindre kompletterande undersökning för att utreda vissa problem. I denna deltog Knut Tinnberg och Sverker Jansson (Niklasson, 1933:131).

1933 kom så undersökningen att avslutas. Under två veckor i september deltog förutom Niklasson, fil stud Stig Stenström, fröken Vivi Karlberg samt Doktor Phil. friherre Bogislaw Klingspor (Niklasson, 1934:93f). Av korrespondensen rörande Gottskärsundersökningen framgår det att kronprins Gustav Adolf var inbjuden att delta vid årets undersökning. Major Jacobsson kunde ordna logi på Råö, men kronprinsen fick sent förhinder och kunde inte delta.

Bilden från 1973 års Gottskärsrapport visar just rensningsarbetet vid den lilla profilen Z-. Dispositionen är värd att kommentera. På framsidan ser man fil stud Stig Stenström och friherre Bogislaw Klingspor. På den del av profilen, som finns återgiven på rapportens baksida, ser man fröken Vivi Karlberg samt den arbetskraft som major Herbert Jacobsson ställde till förfogande. Än mer spännande blir avbildningen av profilen, om man jämför bilden ovan med en som är tagen ur ett annat perspektiv.

Här vänder Klingspor och Stenström ryggen mot kameran. En skillnad värd att lägga märke till är att man kan skönja ett leende på en av arbetskarlarnas läppar, kanske inser han det komiska i situationen.

Det årets grävning gav 458 föremål. Sammanlagt hade 1 160 redskap påträffats. Bland fynden fanns 160 skivyxor, 50 kärnyxor och 150 skiv- och spånkrapor (Niklasson, 1934:93f).

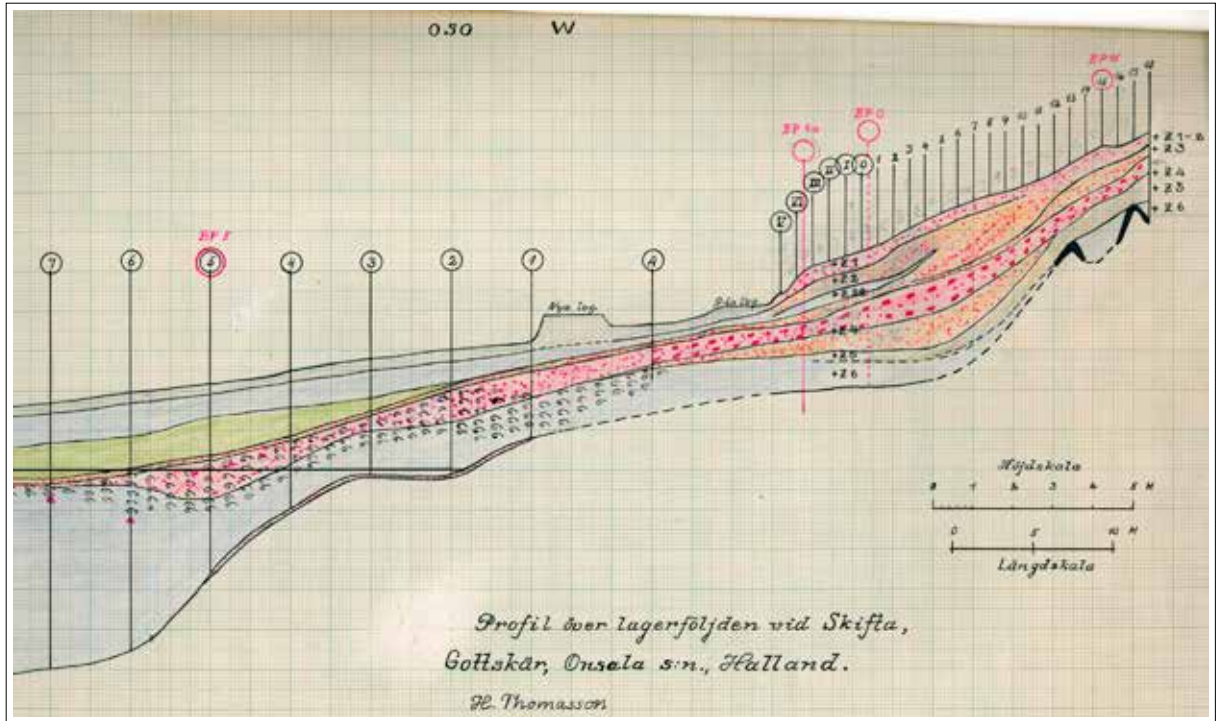
Eftersom klassificeringen och omklassificeringen av fynden från Gottskär och Västra hagen kom att bli bärande i Fredsjös argumentation för en omdatering, kommer jag att återkomma till Gottskärs fynden längre fram (se tabell 1).

Jag har tidigare nämnt Alins tolkning av det som han kallar den stora profilen. Den skiljer sig markant från Harald Thomassons tolkning av de stratigrafiska förhållandena i profil Z+, trots att det uppenbarligen rör sig om samma profil.

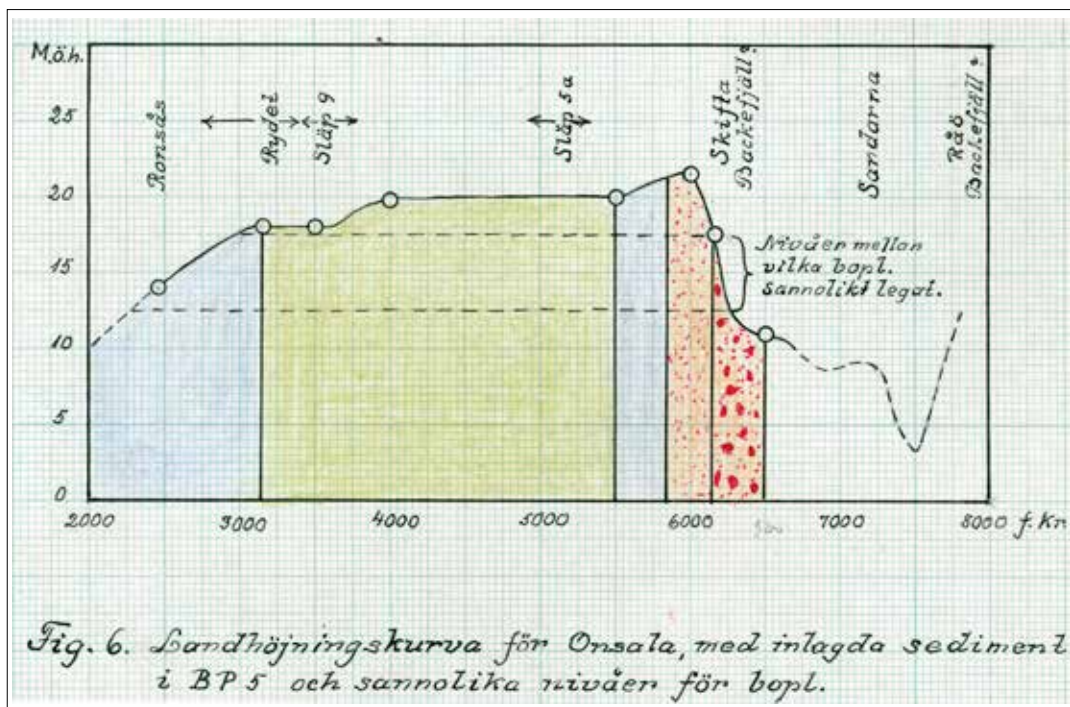
Thomasson gjorde följande tolkning:

”På grund av lagerföljden och pollenförekomsten i denna har kunnat fastställas, att den plats, där fynden nu påträffats, ej varit den ursprungliga boplatsen. Denna har antagligen legat 10–15 meter högre. Härifrån ha de lösa jordlagren med däri inneslutna kulturrester under en tid då landet sänkte sig och havet transgrederade över det forna boplatsområdet samt under det följande regressionskedet spolats ned. Dateras till den senare delen av ancylostid dvs. 6500 – 6000 f.kr” (Thomasson Gottskärsboplatsen, opublicerat manus).

Figur 4. Thomassons dokumentation av den stora profilen (Göteborgs stadsmuseums topografiska arkiv).

Figur 5. Thomassons strandlinjekurva för Onsalabahn (Göteborgs stadsmuseums topografiska arkiv).

Det var också denna tolkning, som Niklasson såg som troligast (Niklasson, 1934:94).

Ur forskningshistorisk utgångspunkt är det intressant att det finns två tolkningar av ”Den stora profilen” på Gottskär. Om man jämför Alins och Thomassons ritningar framgår det, att båda två dokumenterat profilen på ett snarlikt sätt. Det finns ett överlagrat ”Kulturlager mellan tre och fem meter”. De kommer dock fram till två helt olika slutsatser. För Alin gällde tanken om en snabb Tapestransgression och dito regression. Överlagringsförloppet kom inte att påverka själva kulturlagret, men väl fördelningen av kärn- och skivyxor. Thomasson å andra sidan såg i ett kraftigt överlagringsförlopp förklaringen till att de båda ledartefakterna finns representerade i samma geologiska lager, nämligen att kulturlagret är sekundärt avsatt. Tanken med omlagrade boplatser är också bärande i Thomassons analys av Råökulturens boplatser (se nedan). En avgörande skillnad mellan Råökulturens redskap och redskapen från Gottskär är att föremålen från Råö är kraftigt svallande och visar tydliga tecken på överlagring Enligt Thomasson är detta inte fallet med materialet från Gottskär.

En annan viktig skillnad är tolkningen av strandlinjeförloppet. Man ser från Thomassons strandlinjekurva hur han försöker inkorporera Råökulturens boplatser. Några spår av Råökulturen finns inte i Sandegrens kurva. När han publicerar den 1933, har Niklasson redan publicerat fynden från Råö och Varberg (Niklasson 1932). Sandegren har uppenbarligen inte sett någon anledning att beakta dessa. Sandegren var förövrigt Riksantikvarieämbetets geologiska kontrollant av Varbergslokalen. Där hade han dömt ut lokalen som en förekomst av naturlig flinta (Gillberg, 2001:234).

Gottskärs materialet blev liggande obearbetat fram till mitten av 1960-talet då Carl–Axel Moberg tog initiativ till publiceringen av en teknisk rapport (Niklasson 1973). Att publiceringen dröjde kan ha berott på flera olika faktorer. Oklarheterna om de stratigrafiska förhållandena jämte frågorna om boplatsens arkeologiska datering spelade in, liksom Niklassons tankar om en senpaleolitisk, västsvensk kultur. Dessutom hade han säkert fullt upp med andra uppdrag som intendent för den arkeologiska avdelning, som på 1950-talet ombildades till ett fristående arkeologiskt museum.

”Major Herbert Jacobsson, Sjöfartsmän – Sjöfolksvän”

Herbert Jacobsson hade alltså bidragit med medel och kostnadsfri arbetshjälp till undersökningarna av Gottskärsboplatsen. Major Jacobssons arkeologiska intressen tog sig också uttryck i att han under början av 1930-talet uppmärksammade två förekomster av överlagrade flintförekomster på sina ägor Råö på Onsalahalvön.

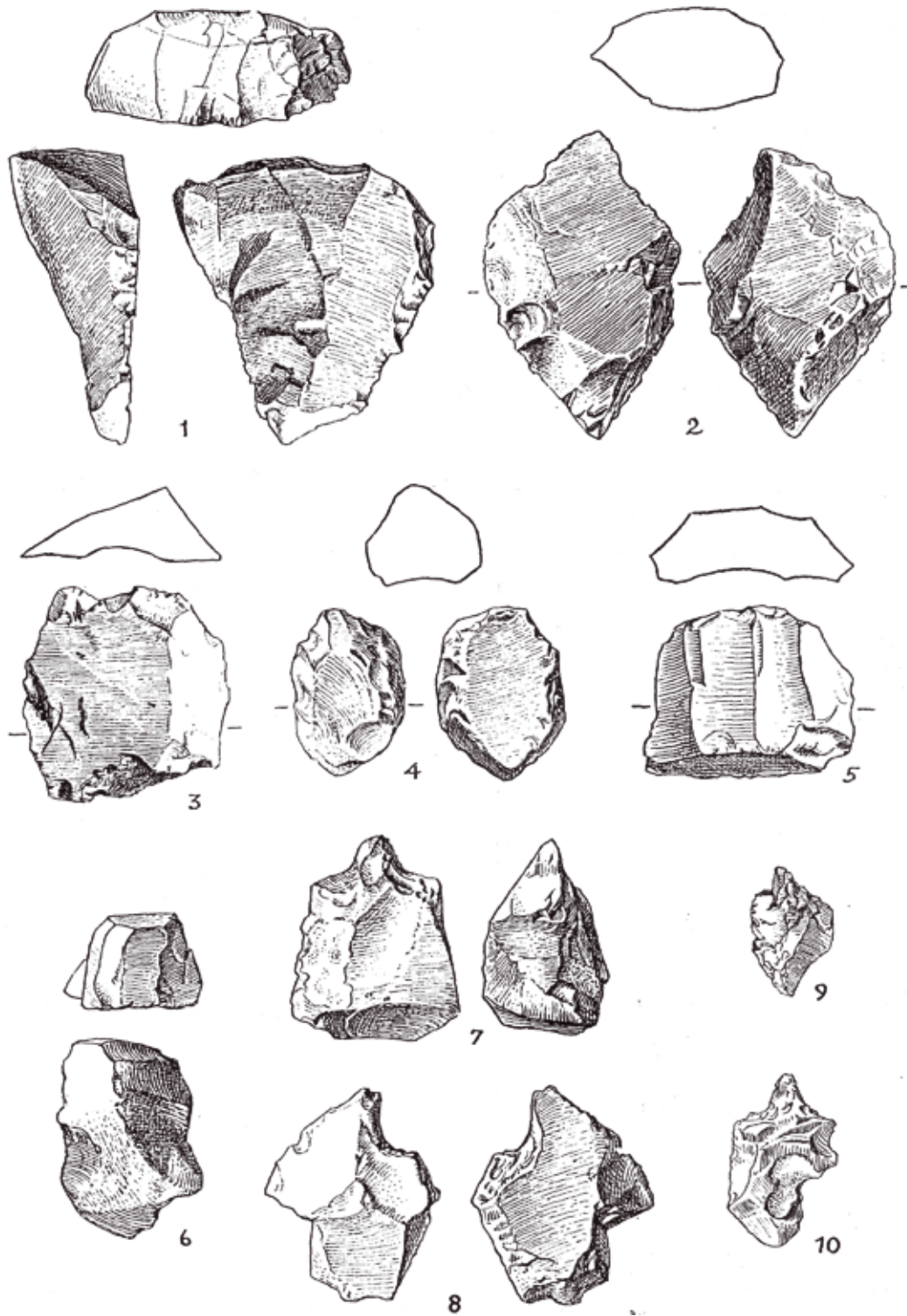
Major Herbert Jacobsson, född 1878, död 1948, var en stor mecenat och instiftade fonder knutna både till Uppsala universitet och Sjöfartsmuseet. Under 1940-talets sista år kom han också att upplåta mark åt det astronomiska observatorium, som Chalmers planerade att bygga. I sin roll som ordförande för Broströmsrederierna, ordförande för Eriksbergs mekaniska verkstad och Svenska Orientlinjen hade major Jacobsson goda förutsättningar att utöva sitt mecenatskap. I Göteborgs Morgonposts lördagsbilaga den 22 januari 1944 kan man även läsa om andra välgörenhetsinsatser :

”–att major Jacobsson också ordnat detaljer som att låta transportera färskt saltvatten från Biscayabukten till Sjöfartsmuseets akvarium eller att han själv vid besök i någon centralamerikansk hamn köpt med sig krokodilungar som en liten present till akvariet vittnar om hans omtanke i dessa stycken.”

Utän att överdriva kan man konstatera att major Herbert Jacobsson spelade en avgörande roll för undersökningarna av de överlagrade boplatserna på Onsalahalvön.

Råökulturen

I början på 1930-talet utförde museet undersökningar på major Jacobssons marker i Råö, Onsala socken. Den senpaleolitiska boplatsen vid Råö påträffades i samband med brunnsgrävning 1931. Brunnen grävdes till drygt 13 meters djup och ett fyndförande lerlager med grovt slagen flinta och skalgrus påträffades på 5 meters djup. På major Jacobssons initiativ grävdes ett kortare schakt några meter norr om brunnen. Harald Thomasson analyserade schakts profil. Bland de daterande fynden nämner Niklasson en

Figur 6. Råökulturens redskap Ur Niklasson 1932:16.

enklare skrapa, ”Råöskrapan (Niklasson 1932:11ff). 1932 gjordes kompletterande undersökningar vid Råö för att om möjligt reda ut den komplicerade stratigrafien.

Redskapen från Råökulturen var enkla och taffligt slagna. Förutom den ovan nämnda Råöskrapan nämner Niklasson också en dubbelspets, ett mindre, kärnyxliande föremål där ändarna är symmetriskt tillslagna, samt en handtagskil. Vidare karakteriseras Råökulturen av frånvaron av spån. (Niklasson 1934:75, 1932: 16ff).

1932 hittade major Jacobsson ytterligare en överlagrad boplat, när man anlade en ny väg vid torpet Backafjäll under Bassebacka gård i närheten av Råö. I november gjorde Niklasson och Thomasson en preliminär undersökning av den nyupptäckta boplaten. Ett kulturlager med en eldstad påträffades tillsammans med flintskärvor men inga redskap. Härden låg i ett decimetertjockt, fyndförande kulturlager. Man kunde konstatera, att det fyndförande kulturlagret var överlagrat av ett flygsandslager och en klapperstensvall.

I september 1941 gjorde man, utan framgång, en kompletterande undersökning i hopp om att finna daterande flintföremål. Fynden uppgick till ett tjugotal skärvor och spån. Geologiskt såg Thomasson två möjliga dateringar, antingen en äldre för 10 000 år sedan eller en yngre för 8 000 år sedan. Thomassons två alternativ innebär att boplaten antingen kan dateras till en äldre regression eller till en yngre regression. (Motsvarande resonemang ser vi hos Alin i hans datering av boplaten vid Gottskär.) Thomasson håller den äldre dateringen som troligast. Detta gör han utifrån flygsandens mäktighet samt frånvaron av redskap, som kan dateras till Sandarnakulturen. I sin genomgång av fyndmaterialet ser även Niklasson en möjlighet till en äldre och en yngre datering. Man har här att göra med en boplat som antingen kan räknas till Råökulturen eller är en Sandarnaboplat. Frånvaron av redskap, som kan dateras till Sandarna-kulturen talar emot en yngre datering. Samtidigt talar förekomsten av spån mot en datering till Råökulturen. En annan hypotes, som Niklasson för fram, är att det kan vara frågan om en Sandarna-boplat äldre än boplaten vid Sandarna. Sandarnakulturen och Råökulturen kunde i så fall vara samtida (Niklasson & Thomasson opublicerad grävningssrapport föredragen för Riksantik-

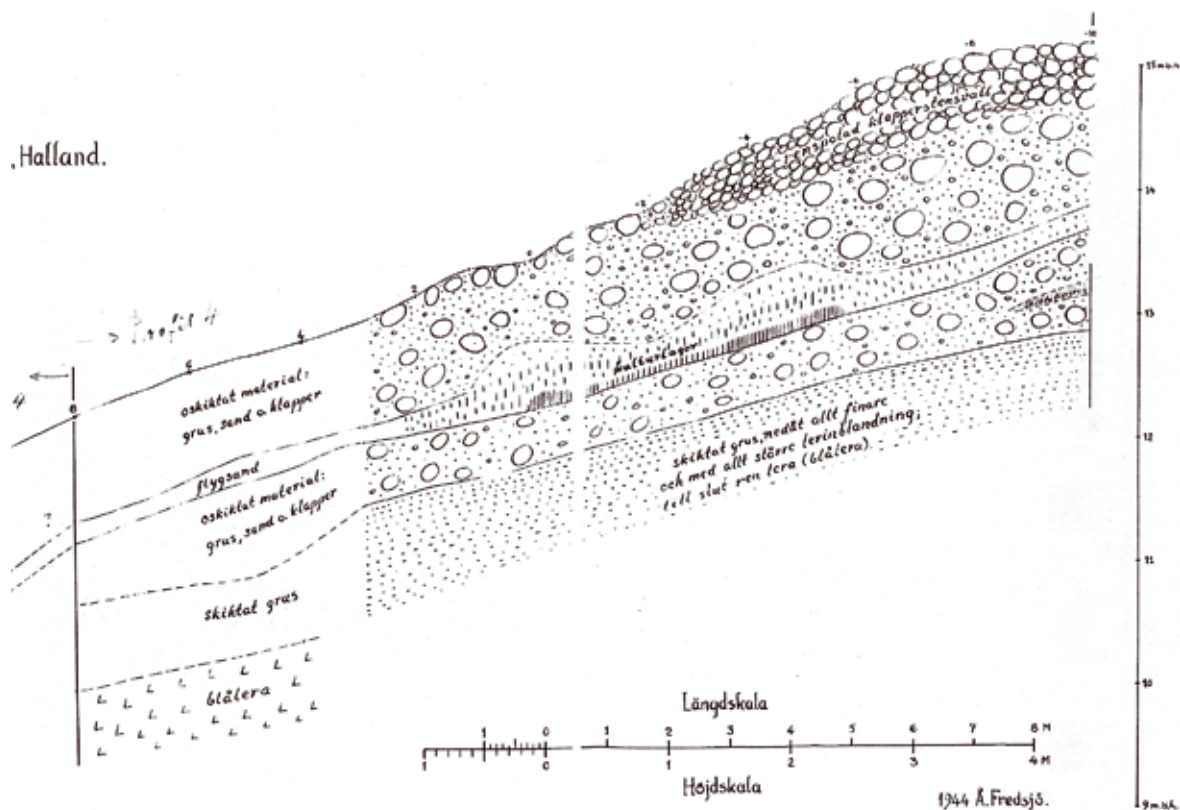
varien den 2 januari 1942). De båda boplaterna vid Råö kom tillsammans med överlagrade boplatlämningar i närheten av Varberg att utgöra det äldsta skedet i Nils Niklassons Västsvenska stenålderskronologi. Förutom dessa tre lokaler räknades även Knut Tinnbergs fynd från Kuröd som ett möjligt Råöfynd.

Amatörarkeologen Knut Tinnberg hade 1932 påträffat den överlagrade lokalen vid Varberg. Han deltog också i undersökningarna vid Gottskär. 1932 hade Tinnberg också påträffat överlagrade fynd vid kuröd i Uddevalla. Om fynden från Kuröd skrev Niklasson i årsboken för 1933:

”Jämte dessa redskap funnos något djupare i samma lager ett par andra föremål med mindre tydlig artefaktkarakteristik. De torde närmast kunna jämföras med några såsom hynvelskrapor betecknade redskap från Råö och Varberg och liksom dessa tillhöra senglacialtid” (Niklasson, 1933:130).

Den begränsade undersökningen av boplaten vid Backafjäll är, efter vad jag kan sluta mig till utifrån studier av Göteborgs stadsmuseums arkiv, den sista boplat som kopplades till Råökulturen. Råökulturen kom alltså att finnas som begrepp mellan 1931 och 1942. Det som är underligt är att det dröjer nästan tio år mellan upptäckten av Backafjällsboplaten och den mycket begränsade, kompletterande undersökning som gjordes. Uppenbarligen var det något som hände efter upptäckten 1932, som gjorde att det inte var så intressant att gå vidare med boplaten längre och ändå gjorde man det nio år senare. Förutom Bagges förödande kritik av Niklassons Råöfynd finns Råöfyndet intressant nog refererat i åtminstone ytterligare ett sammanhang.

I den svenska versionen av sin avhandling *Grunddragen av Sveriges äldsta Bebyggelsehistoria* redogör friherre Bogislaw Klingspor i avsnittet *Första säkra spår av människan* för boplaterna från Råö och Varberg (Klingspor 1949:39). Klingspor hade ursprungligen skrivit avhandlingen på tyska och då med titeln *Der gang der ältestens besiedlung Schwedens: Ein geographisch – vorgeschichtliche Zusammenstellung*. Klingspors referens är av intresse eftersom han deltog i undersökningen av Gottskärsboplaten under 1933 års grävningar.

Figur 7. Profil från Västra Hagen (Göteborgs stadsmuseums topografiska arkiv).

Avhandlingen lades fram i Göttingen 1934. Omnämmandet kommer alltså sju år efter den kompletterande undersökningen av Backafällsboplatsen. Det är i samband med 1942 års kompletterande undersökning vid Backafjäll, som Niklasson och Thomasson för sista gången diskuterar förekomsten av en Råökultur.

Västra Hagen

I början av maj 1944 rapporterade vägarbetaren Otto K. Johansson, att han påträffat slagen flinta i vägstyrelsens grustag vid västra Hagen. Amanuens Åke Fredsjö och intendent Nils Niklasson gav sig omedelbart ut för besiktning och kunde konstatera att det var frågan om en överlagrad boplats med ett decimetertjockt kulturlager under ett metertjockt lager med grus och sand. I den profil, som var frilagd vid besiktning, iakttog man också två härdar.

I tidningen *Ny tid* kan man läsa om fyndet den 9 maj 1944. Enligt Niklasson kan det eventuellt röra sig om en boplats samtida med Sandarna-boplatsen. Under perioden 12 maj till 8 juni utförs en exploateringsundersökning, där meter-ruta efter meter-ruta frigörs i Vägstyrelsens grustäkt. Sammanlagt undersöktes 85 m² av kulturlagret. Under lagret som grävdes med grävkniv fanns ett klapperstenslager som frilades. Utifrån planritningar från Västra Hagen som finns bevarade på Göteborgs stadsmuseum, kan man anta att Fredsjö sökte efter någon form av hyddkonstruktion. I kulturlagret påträffades cirka 9000 flintföremål (Fredsjö, 1953:112f).

Vid undersökningen tyckte sig Fredsjö se, att kulturlagret delades av en svag grå sandlins. I det undre lagret fanns de två härdarna men inga fynd. I det övre lagret kom den övervägande mängden fynd. Redskapen utgjordes av enstaka flathugna skivyxor, skivmejslar, något fler

trekantsyxor, ett begränsat antal mikroliter, borrar, sticklar, hörnspetsar och skrapor. I kulturlagret påträffades också fragment av en benkrok samt skalgrus.

Fredsjö konstaterar i sin avhandling *Studier i Västsve- riges äldre stenålder* följande:

”Ett långt viktigare fynd än detta från Gottskär är det som 1944 gjordes i samma socken, på en stenåldersboplats vid Västra Hagen, det fynd som föranledde omtolkningen av Gottskärsfyndet.”

Här avser Fredsjö sin egen omtolkning av Gottskärs skivyxor. Genom en omklassificering av skivyxorna med utgångspunkt från resultatet i Västra Hagen kommer han fram till att boplatserna har samma datering. Fredsjö delar upp materialet på samma sätt, som han gör med det övriga materialet i avhandlingen. Skivyxorna delas in i primitiva skivyxor, flathuggna skivyxor och flathuggna skivmejslar.

”Gottskärsfyndets yxor tala för bebyggelse i varje fall vid två tillfällen nämligen under hensbackakulturens djupedalsstadium (de många skivmejslarna) – med möjlighet öppen för även än äldre bebyggelse – samt under sandarnatid och, på grund av frånvaron av sandarnayxor och övervikten för trekantsyxor gentemot tvåkantsyxor, ej särskilt tidigt under denna.” (a.a.:105).

I uppsatsen *Tvenne Västsvenska insjöboplatser från stenåldern*, 1939 tar Fredsjö upp Thomassons datering av de mesolitiska boplatserna Gottskär och Hensbacka. Thomasson daterar dem geologiskt till cirka 6200 f.Kr. respektive ca 7500 f. Kr. Eftersom skivyxan dominerar på dessa boplatser anser Fredsjö, att det finns anledning att anta att skivyxorna i Bohuslän är äldre än kärnyxorna.

”Då skivyxan har samma dominanta ställning även i de norska Fosna- och Komsakulturerna, skulle denna yxa vara äldst i ett nordskandinaviskt område, kärnyxan i ett sydskandinaviskt, vilket är av särskilt intresse, därför att dessa områden även tyckas vara ursprungsområden för respektive yxor. Yxan skulle med andra

ord vara en nordisk uppfinning” (Fredsjö 1939:102).

Här hänvisar Fredsjö dels till Niklassons föreläsningar och till hans fyndgenomgång av Sandarna materialet (Niklasson 1934), dels till Schwantes (1939).

Lagerföljden i Västra Hagen

Om lagerföljden vid Västra Hagen skriver Fredsjö följande:

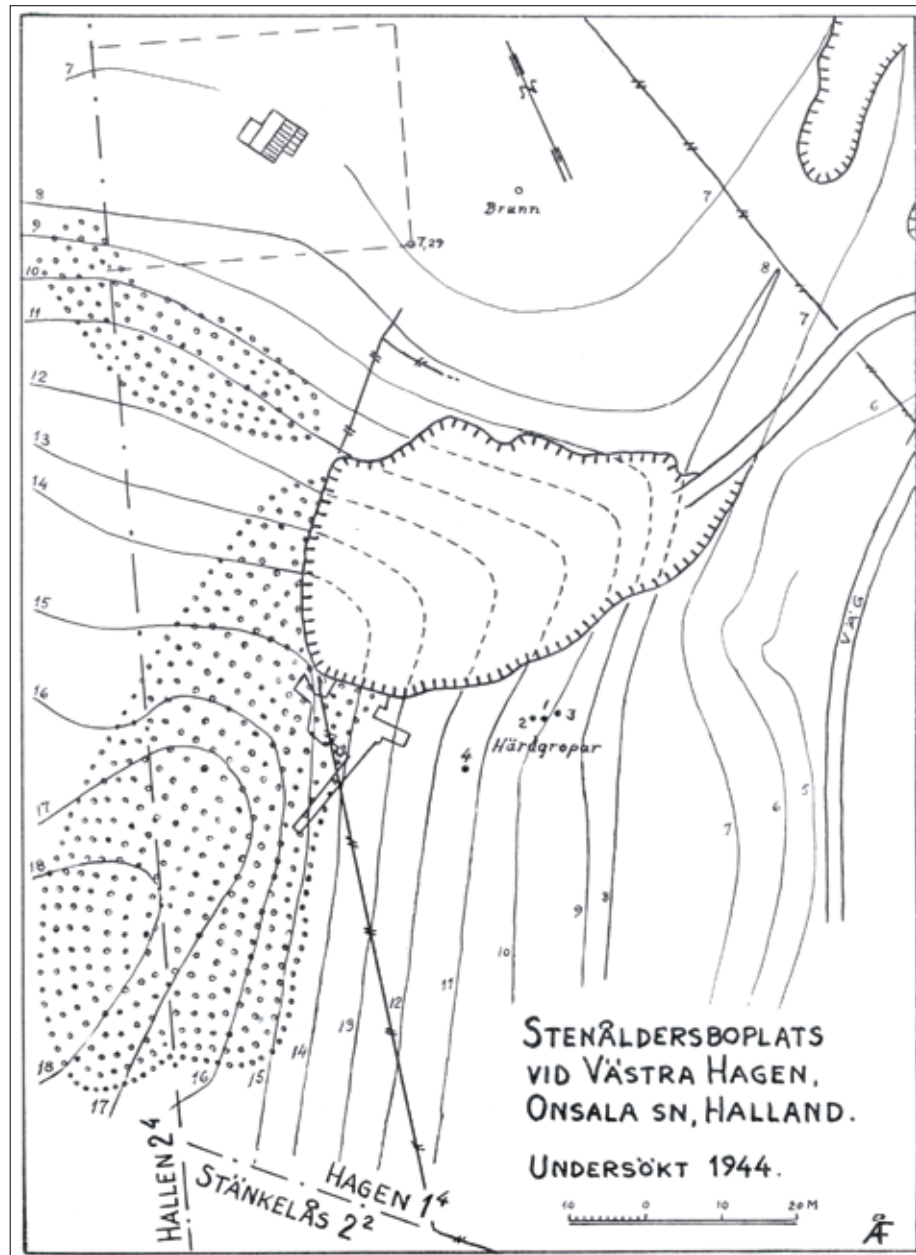
”Sedan havet under regression gått nedom 11-metersnivån bildas skikt 3, den fina sanden. Att denna är en supramarin bildning och snarast av flygsandskaraktär synes mig nämligen troligast på grund av sandens ytterst begränsade förekomst och av dess topografiska läge” (Fredsjö 1953:111).

Fredsjö hade tagit till sig Thomassons teori om supramarint avsatta lager i Sandarna (Alin et al.1934:48). Vid transgressionen steg vattnet snabbt varför det fyndförande lagret inte svallades ut.

Datering

På grund av inlagringsförhållanden och höjd över havet ansåg Fredsjö att kulturlagret kunde dateras till före Tapesmaximum. Stratigrafin vid hårdgroparna i kulturlagrets underkant utvisade, att bosättning förekommit på platsen vid minst två tillfällen. Utifrån nordbohuslänska boplatssfynd kunde Fredsjö sluta sig till att Västra Hagenfyndet var ett blandat fynd. Boplatserna var bebodd under två skilda faser, varav den äldre var en hensbackafas, som karakteriserades av skivyxor och skivmejslar. Den yngre fasen lät Fredsjö representeras av övriga redskap, som av daterande karaktär i stort sett måste placeras i sandarna-kulturen. (Fredsjö, 1953 :119)

Den arkeologiska dateringen av boplatserna vid Västra Hagen och Gottskär kom under slutet av 1940-talet att vara föremål för flera olika tolkningar. Vad det beträffar Västra Hagen är situationen inte så komplicerad eftersom fynden finns redovisade i 1944 års fyndtabell, i

Figur 8. Schaktplan från Västra Hagen (Fredsjö 1953:108).

1947 års inrapportering till Riksantikvarieämbetet och i Fredsjös avhandling från 1953. I 1944 års fyndlista finns en del skivyxor redovisade, men de är på intet sätt dominerande. I avrapporteringen från 1947 lyfts kärnyxorna fram på bekostnad av skivyxorna och boplatsen dateras till sandarnaperioden. Fynden har än så länge inte delats upp i olika faser. 1953 presenterade Fredsjö tanken att boplatsen har två faser, där den äldre dateras till Hensbacka och den yngre till Sandarna. Kopplingen till de två geologiska faserna på boplatsen är dock svag. Denna tolkning tror jag härrör från tiden efter det, att Fredsjö började bearbeta Alins material dvs. 1948. Under slutet av 1940-talet såg Bagge och Niklasson boplatsen som en ren sandarnaboplats.

Sammanfattning

I artikeln har jag belyst Åke Fredsjös undersökning av Västra Hagen och ställt den i relation till övriga undersökningar av mesolitiska boplatser, som utfördes under 1930- och 1940-talen på Onsalahalvön. Fredsjö hävdade att boplatsen var viktig, eftersom han utifrån den tyckte sig kunna komma med ett förslag till en alternativ datering av Gottskärsboplatsen. För mig är Västra Hagen intressant eftersom boplatsen ursprungligen daterades till Sandarna men senare försågs med två faser, Hensbacka och Sandarna. Som jag ser det är Västra Hagen, kronologiskt sett, Fredsjös nyckelboplats.

I artikeln har jag även fördjupat mig i Niklassons undersökningar av de båda Råöboplatserna; Råö och Backafjäll, var av den senare inte uppmärksammats tidigare.

Redskap	Västra Hagen från kulturlagret	Västra Hagen insamlat	Västra Hagen Niklassons redovisning 1947	Gottskär 1933	Gottskär 1973	Gottskär Fredsjös klassificering
Kärnyxor			50	50	46	
Skivyxor, primitiva						54
Skivyxor, flathuggna	1	5		160	150	52
Skivmejslar, flathuggna	1	3				37
Trekantsyxor	18	12				18
Dito med spets	2	1				1
Tvåkantsyxor	11	7				6
Lerbergsyxor						4
Mellanform lerbergsyxa/ flathuggen skivyxa						19
Obestämt yxfragment	2	0				
Yxor övriga					2	
Mikroliter	12	2	15		16	
Grova borrh			flera			
Skrapor			ett fåtal			
Finare borrhspetsar			ett fåtal			
Blockborrh	11	8		60	55	
Skivborrh	3	1		x		
Skärvborrh	4	1		x		
Spånborrh	5	0		x		
Handspetsar	7	2	flera		10	
Sticklar	1	3				
Hörnspetsar	7	6				
Mikrolitiska spetsar				16		
Eneggade spetsar				4		
Tväreggade spetsar				4	4	
Spetsar med tånge					12	
Övriga spetsar					4	
Knivar	6	1			21	
Alla skrapor				150	135	
Spånskrapor	6	4		x	40	
Skivskrapor	1	0		x	51	
Skärvskrapor	28	0		x		
Övriga skrapor					28	
Rullsten med grop	1	0				
Kärnor och knutor	255	158		600		

Tabell 1. Sammanställning av de olika klassificeringarna av materialet från Västra Hagen.

Referenser

- Alin, Johan. 1934. *Strandlinjens läge i Göteborgstrakten vid slutet av den senglaciala landhöjningen*. Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhets- Samhälles handlingar. Femte följdens serie B, Band 4, N:o2. Göteborg
- Alin, Johan, Niklasson, Nils & Thomasson, Harald. 1934b. *Stenåldersboplatsen på Sandarna vid Göteborg*. Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhets- Samhälles handlingar. Femte följdens serie A. Band 3, N:o 6. Göteborg
- Gillberg, Åsa. 2001. *En plats i Historien – Nils Niklassons liv och arbete*. Institutionen för arkeologi . Göteborgs universitet. Uppsats för Fil dr examen. Göteborg. Gotarc Serie B. Arkeologiska skrifter No 18. Göteborg.
- Göteborgs Morgonposts lördagsbilaga den 22 januari 1944. Major Herbert Jacobsson Sjöfartsman – Sjöfolkswän.
- Fredsjö, Åke. 1953. *Studier i Västsveriges äldre stenålder*. Göteborg.
- . 1939. *Tvenne västsvenska insjöboplatser från Stenåldern*. Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift 92- 139. Wettergren & Kerber. Göteborg.
- Niklasson, Nils. 1931. *Arkeologiska avdelningen*. I: Göteborgs Museums Årsbok. s. 92 – 103.
- . 1932. *Råö och Varberg – Ett bidrag till kännedomen om bosättningen i Sverige under Senglacial tid*. I: Arkeologiska studier tillägnade H.K.H. Kronprins Gustaf Adolf. P.A. Nordstedt & Söner. Stockholm
- . 1932b. Arkeologiska avdelningen. I: Göteborgs Museums Årsbok (s. 92 – 103).
- . 1933. Arkeologiska avdelningen. I: Göteborgs Museums Årsbok (s. 92 – 103).
- . 1934. Arkeologiska avdelningen. I: Göteborgs Museums Årsbok (Sid 92 – 103).
- Thomasson, Harald. 1942. Övertransgredierat kulturlager vid ”Backefjäll” under Bassås i Onsala socken, Halland (Opublicerad grävningsrapport).

Arkiv

Göteborgs stadsmuseums topografiska arkiv ”Faktarummet” Rörande boplatserna Västra Hagen, Gottskär och Backafjäll, Fjäre härad, Onsala socken.